

PREESTETICKÉ A ESTETICKÉ FAKTORY PODMIŇUJÍCÍ PSYCHICKÉ ZDRAVÍ ŽÁKA A UČITELE

Vladimír SPOUSTA

Souhrn:

Příspěvek koncentruje pozornost na krásno jako hodnotu a jako edukační činitel. V prvním bloku sleduje řád, čistotu (hygienu) a bezpečnost jako faktory, které mají ve vztahu k estetickému anticipující funkci. Ve 2. bloku identifikuje edukologicky nejprůkaznější estetické činitele, kteří se podílejí na konstituování životního a pracovního prostředí školy a ve vzájemné kooperaci podmiňují zdraví žáka a učitele.

Klíčová slova: zdraví učitele, zdraví žáka, preestetické faktory, řád, hygiena, bezpečnost, krásno, estetické faktory, hodnota, axiologická výchova

Somatické a psychické zdraví žáka a učitele úzce souvisí s problematikou utváření osobnosti obou aktérů, s pedeutologií, ale i s otázkami hodnot, s axiologií a axiologickou výchovou. Ta však stále zůstává na okraji zájmu edukačních věd, a to i přesto, že při formování osobnosti žáka a jeho hodnotového systému se bez její promyšlené aplikace neobejdeme. Vědomi si toho, že v samém aktu výchovy k hodnotám zaujímá jednu z nejvýznamnějších rolí učitel, který prostřednictvím výchovného působení, vlastního hodnotového systému a vztahu k hodnotám vede žáka k aktivnímu poznávání hodnot, koncentrujeme pozornost **na krásno jako hodnotu:** jednu z edukačně nejobtížněji uchopitelnou entitu, kterou má žák přijmout, osvojit si a s kterou se má vnitřně ztotožnit, aby se v procesu interiorizace stala trvalou součástí jeho osobnosti.

Plně poznat a poměřit kvalitu hodnoty můžeme však teprve tehdy, kdy jsme ji ztratili. Hodnotu zdraví či života blízké osoby si plně uvědomujeme až ve chvíli, kdy je pozbýváme. Když mezní situace rozvíří hladinu námi vyznávaných hodnot, obvykle nás donutí i k jejich novému hierarchickému uspořádání. **I řád, čistota (hygiena) a bezpečnost jako hodnoty,** které krásno předjímají a které jsou též předmětem našeho zájmu, by se měly stát součástí žákovy hodnotové soustavy. Na jedné straně odpor a štítivost ke špíně, k nečistému prostředí, poskvřeným, zaprášeným a pokáleným věcem a k nepořádku, chaosu a zmatku a na druhé straně touha mít své věci čisté, neporušené, v dokonalém stavu a uspořádané jsou základem preestetické výchovy a pomáhají při kultivaci žákovy vnímání krásy a jeho vztahu ke kráse.

Řád chápeme jako soustavu jednotlivin určité množiny prvků (knih, učebních pomůcek) uspořádanou podle zřetelně definovaných vztahů a určitého třídícího kritéria (organizačního principu). Takto vzniklé soustavy prvků disponují pozitivními a velmi užitečnými vlastnostmi, které nám umožňují snadnou orientaci v rozložení jejich prvků, a tím i snazší vyhledávání určité konkrétní jednotliviny. Řád, který je ovládá a řídí, otevírá prostor i pro uplatnění dalších principů pro nové (jiné) nebo detailnější uspořádání soustavy. Každou takto vytvořenou soustavu vnímáme pozitivně nejen

z důvodů racionálních, ale působí na nás i emocionálně – a to svými hodnotami estetickými. Jeví se nám jako krásné.

Z řádu (nejen v umění) *vznikají čisté formy*: pravidelnost v uspořádání, jednota v rozmanitosti, čitelnost a srozumitelnost. V případě, že nebyly mezi prvky soustavy (jako částmi celku) a celkem uplatněny pravidelné vztahy (že soustava nemá řád), jeví se nám jako esteticky nepřijatelná, jako ošklivá. Ošklivost jako aktivní protiklad krásy existuje v reálu v beztvaré, amorfni podobě. To, co nemá uspořádanou formu, je nevyrovnané a chaotické. Nepořádek a směsice různých předmětů v prostoru školy, třídy, dílny, na ploše pracovního stolu apod. budí v nás pocit ošklivosti, šerednosti a nelibosti, byť by se původci a uživateli takového chaotického seskupení jevil jako účelný a praktický.

Vztah estetických a preestetických (estetično anticipujících) činitelů podmiňujících a ovlivňujících zdraví učitele a žáka, sledujeme **ve dvou blocích**. V prvním evidujeme ty faktory, které evidentně nemají estetickou povahu, ale které s estetickým a estetickou a axiologickou výchovou úzce korespondují, protože mají ve vztahu estetičnu aticipující funkci.

FAKTORY ANTICIPUJÍCÍ ESTETIČNO JAKO PODMÍNKU PSYCHICKÉHO ZDRAVÍ ŽÁKA A UČITELE		
PRACOVNÍ PROSTŘEDÍ ŠKOLY	CHARAKTERISTIKA FAKTORU	
Harmonické uspořádání pracoviště	předměty potřebné k výuce jsou uloženy na určitém, funkčně zdůvodněném místě a v promyšleném systému; podmínkou je pravidelné obnovování pořádku	
Hygiena pracoviště	<i>hygiena vzduchu</i>	zajištění permanentního přístupu čerstvého vzduchu (větrání nebo odsávání znečištěného vzduchu), kontrola jeho teploty a vlhkosti
	<i>izolace hluku</i>	umístění školy mimo dopravní a průmyslové zóny, stěny učeben obloženy materiály tlumícími hluk
	<i>optimální osvětlení</i>	účelně situované, funkční a dostatečně intenzivní, neoslňující osvětlení dopadající na pracovní stůl žáka ze strany
Čistota pracoviště	bezprašnost, pravidelná očista všech prostor (především hygienických) a povrchu předmětů: pracovních stolů, židlí, knih, učebních pomůcek etc., zajištění pravidelné likvidace odpadu	
Bezpečnost pracoviště	zabezpečení a ochrana před ohněm, výbuchem plynu, zkratem elektrických spotřebičů (osvětlení apod.), tepelným zářením, toxickými a jinými zdraví ohrožujícími látkami (např. kyselinami)	

Ve 2. bloku pak identifikujeme základní, edukologicky nejprůkaznější estetické činitele, kteří se spolupodílejí na konstituování celkového pozitivního životního a pracovního prostředí školy, především učeben jako center výchovného dění. Jednotlivé oblasti školního života jsou z tohoto aspektu charakterizovány v posloupnosti shodující se se základními edukologickými kategoriemi, počínaje výchovným prostředím přes vyučovací proces a prostředky až k výsledkům vyučování. Samostatně je věnována pozornost i učiteli jako řídicímu aktéru veškerého dění ve škole a ve vyučování. Z prezentovaných faktorů je zřejmé, že některé z registrovaných znaků učitelova

estetického image jsou v příslušné modifikaci aplikovatelné na žáka a jeho „esteticky obohacený

ESTETICKÉ FAKTORY PODMIŇUJÍCÍ PSYCHICKÉ ZDRAVÍ ŽÁKA A UČITELE	
FAKTOR	CHARAKTERISTIKA FAKTORU
1. Výchovné prostředí	Estetizace interiéru a exteriéru: 1. uplatnění estetických parametrů při řešení prostoru, účelné, funkční a estetické členění učeben a pracoven učitelů 2. tvarová modifikace a barevná harmonizace vnitřních prostor školy/třídy včetně informačních značek, ikon, symbolů a nápisů
2. Výchovný a vyučovací proces	Uplatnění estetických parametrů při přípravě podmínek k výuce: strukturace vyučovacích hodin (a jejich variant), jejich účelná, racionalizovaná a esteticky funkční organizace adekvátní 1. ve vztahu k ústřednímu cíli výchovy obecně a k cíli estetické výchovy zvláště, 2. k potřebám a aktuálním zájmům žáků
3. Prostředky výchovy a vyučování	Racionální volbou a estetickým uspořádáním výchovných prostředků a forem uvedených v systému a řád podle zákonů krásy: 1. organizačně promyšlený a technicky optimálně realizovaný výklad, náčrt, schéma, demonstrace, experiment, umělecká (hudební, dramatická, literární, výtvarná) produkce, výstava, exkurze, návštěva muzea, divadla etc. 2. účelná a esteticky akceptovatelná údržba učebních pomůcek žáků (sešitů, učebnic, cvičebnic, čítanek aj.) i učitele (osobní potřeby, školní dokumenty etc.)
4. Výsledky vyučování	Uplatnění estetických hledisek při hodnocení žákovských prací: jejich vnější úprava, způsob písemných záznamů (uspořádání, čitelnost a vzhled písma)
5. Image učitele	Esteticky hodnotný „obraz“ učitele v jeho celistvosti vytváří: 1. vyváženost gnozeologické (oborové, psychologické, pedagogické etc.), praxeologické (didaktické, metodické, diagnostické) a axiologické (charakter, hodnotová orientace) dimenze jeho osobnosti 2. verbální a nonverbální prostředky komunikace: respektování ortoepie a ortografie českého jazyka, jasná a zřetelná výslovnost, hlasitá mluva, modifikace gestických a mimických projevů, estetický grafický projev (kresba, úhledné a čitelné písmo) 3. celkový vzhled, účes, způsob a soulad barev oblékání, etické a estetické (tj. přirozené) chování, vystupování a jednání

portrét“.

Tak jako je společenský a výchovný význam axiologické a etické výchovy teoreticky obhajován a veřejně proklamován (aniž by byly v praxi tato segmenty výchovy obslouženy tak, aby mohly být na školách běžně a úspěšně uskutečňovány), tak je tomu i v případě výchovy estetické, která se (v teorii i

praxi) ocitla po roce 1990 mimo hlavní proud edukologického bádání. V záplavě zdánlivě důležitějších výchovných problémů uniká pozornosti odborných a vědeckých pracovníků, což se projevuje mimo jiné též v absenci vážných zájemců o studium teoretických estetickovýchovných otázek. Je zřejmé, že důsledky tohoto „estetického vakua“ a nezájmu v řadách doktorandů jsou patrné již dnes jak ve školní práci, tak i ve společenském životě a že se ke škodě celé naší společnosti později projeví ještě citelněji, protože zbytněji.

Literatura

- SLEJŠKA, D. *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Praha: Sociologický ústav ČSAV, 1990.
- SOURIAU, É. *Encyklopedie estetiky*. Praha: Victoria publishing, 1994.
- SPOUSTA, V. Krása a umění v kurikulu základní školy. In *Orientace české základní školy*. Maňák, J. a Janík, T. (ed.) Sborník. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 60-82.

Kontakt na autora:

Doc. PhDr. Vladimír SPOUSTA

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

602 00 Brno, Poříčí 31

e-mail: spousta@ped.muni.cz